

КІЗИМА І.В.

ПРАВОВА ОСВІТА НА КОЖЕН ДЕНЬ

Здавна визнається, що одним з важливих елементів захисту прав людини є розширення поінформованості населення у відношенні своїх прав і способів їх захисту

*Бутрос-Бутрос Галі,
VI Генеральний секретар ООН*

КИЇВ – 2008

Забезпечення випуску брошури:

ЛАГУТОВ Юрій Ернестович,
Голова Київської міської організації
Християнсько-демократичної партії України,
депутат Дніпровської районної у місті Києві ради

Науковий рецензент:

Завідувач кафедри адміністративно-правових наук
Академії муніципального управління,
професор, кандидат юридичних наук
Кононенко Л.М.

© Кізіма І.В., 2008

© Видання Центру суспільного розвитку
«ІНТЕР-АКЦІЯ», 2008

ВІД АВТОРА

У цій брошурі ми розкажемо громадянам про ефективні методи і способи захисту своїх законних прав та охоронюваних законом інтересів. Адже в усі часи законодавство ставало інструментом не лише для фіксації прав людини, а й для численних зловживань та корупції.

Від того, як люди розуміють право, залежить, як вони будуть ним користуватися. Однією із серйозних проблем громадян нашої держави є низький рівень правової освіченості. Незайвим видається нагадування: найпростіше обмежувати чи навіть порушувати права тієї людини, яка з цими правами не обізнана. У такому випадку можна не боятися будь-якої протидії чи опору з боку скривдженого.

Тому сьогодні головне завдання чесних юристів навчити громадян ефективним способом протидії порушенню їхніх прав та донести до них найпростіші юридичні технології для щоденного практичного застосування.

Саме цьому і присвячена брошура, яку ви тримаєте в руках. Ознайомившись з нею, ви оволодієте комплексом методів для вирішення як юридичних, так і інших життєвих справ, дізнаєтесь як бюрократичні формальності можуть суттєво захистити інтереси громадянина.

Автор складає щире подяку фахівцям у галузі права: професору кафедри адміністративного права Академії муніципального управління, кандидату юридичних наук Кононенку Л.М. за рецензування роботи; адвокатам Кваші М.М. та Гончар Л.В. за консультаційну підтримку.

Брошура побачила світ завдяки сприянню Київської міської організації Християнсько-демократичної партії України та депутата Дніпровської районної у місті Києві ради ЛАГУТОВА Ю.Е.

Ваші відгуки просимо надсилати або висловлювати безпосередньо за адресою: 02154, м. Київ, вул. Ентузіастів, 5/1-а, Центр суспільного розвитку «ІНТЕР-АКЦІЯ».

Знання загального звільняє
від знання конкретного

Східна філософська мудрість

ПРОСТО ПРО ГОЛОВНЕ

Для того, щоб у загальних рисах опанувати нормами законодавства України, добре орієнтуватися в них, зовсім не потрібно знати всі-всі закони, постанови, укази тощо. Слід лише добре знати основоположні принципи права, які закріплюються Конституцією України. Саме тому її ще називають Основним законом.

Ви можете без вагань, захищаючи свої права, посилатися на основні, конституційні принципи права. Вони є нормами прямої дії, тобто такими, на які можна посилатися незалежно від наявності чи відсутності законів, указів, інструкцій тощо, оскільки саме на положеннях Конституції розроблені інші правові акти, головним завданням яких є деталізація її норм (ст. 8 Конституції України).

Стаття 21 Конституції України передбачає: „Всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними”, ст. 24 Конституції встановлює: „громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками”.

Конституцією України закріплюються такі соціальні права та свободи людини і громадянина як: право на життя (ст. 27); право на повагу до її гідності (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); недоторкан-

ність житла (ст. 30); таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32); свобода пересування, вільний вибір місця проживання для тих, хто на законних підставах перебуває на території України, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом (ст. 33).

Політичні права громадян України, за Конституцією, наступні: право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38); право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40); право на свободу об'єднання у політичні партії і громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ст. 36); право збиратися мирно, без зброї, і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування (ст. 39) тощо.

Також Конституція гарантує економічні права: право приватної власності (ст. 41); право на підприємницьку діяльність (ст. 42); право громадян на користування об'єктами права публічної (суспільної) власності: загальнонародної, загальнодержавної та комунальної (ст.ст. 13, 41); право на працю (ст. 43); право на страйк (ст. 44); право на відпочинок (ст. 45); право на соціальний захист (ст. 46);

право на житло (ст. 47); право на медичну допомогу і медичне страхування (ст. 49); право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50).

Також людина і громадяни мають: право на освіту (ст. 53); право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54); право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 54). Крім того, до культурних (духовних) прав і свобод можуть бути віднесені такі права і свободи, передбачені Конституцією, як право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34); право на інформацію, тобто право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34); право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35).

Система прав і свобод людини і громадянина, що гарантуються Конституцією України, розроблена з урахуванням міжнародних правових актів, зокрема таких, як: Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Європейська конвенція про права і основні свободи людини (1950 р.), Паризька хартія для нової Європи (1990 р.) тощо.

На жаль, наші українські закони недосконалі й це дає змогу „сильним світу цього” брутально порушувати права людини, громадянина. Проте, є з цієї ситуації вихід – прямо посилатися на міжнародні акти, перераховані вище (ст. 9 Конституції України). Справа в тому, що під тиском світової цивілізованої спільноти наша „верхівка” нехотячи, але визнає гуманістичний, справедливий принцип організації суспільного життя й змушена ратифікувати численні міжнародні акти в яких закріплені стандарти сучасного, цивілізованого людства.

Часто-густо на практиці несумлінні чиновники-бюрократи заперечують проти звернень громадян, порушують наші права, мотивуючи свої дії тим, що немає того чи іншого положення, інструкції яке б дозволяло реалізувати поставлене перед ними питання. Вони запитують: "Покажіть, де написано те, що можна зробити так як Ви просите?".

В цій ситуації потрібно знати лише те, що відповідно до загальновідомого принципу, громадянам дозволено все, що прямо не заборонено законом, а чиновникам – лише те, що прямо передбачено в законі.

Тому в такій ситуації, у громадянина має бути лише одна вірна дія – попросити у чиновника, показати де написано що це заборонено робити. І якщо заборона відсутня, це означає що це можна зробити (ч. 2 ст. 19 Конституції України).

Серед великого переліку прав громадян, що ігнорується посадовими особами, є також право на звернення громадян до органів державної влади. Так, стаття 40 Конституції України, про яку йшлося вище, гарантує право на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів. При цьому вказані особи зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (як правило, 1 місяць).

Також, варто не забувати про конституційну норму, яка гарантує право громадян на звернення до суду та до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, незалежно від того чи зверталися вони зі скаргами на дії того чи іншого чиновника до його вищого керівництва (ст. 55 Конституції України).

Громадяни України мають право на звернення до відповідних міжнародних судових установ (такою є, зокрема, Європейський суд з прав людини) після використання всіх національних засобів правового захисту. При цьому,

варто пам'ятати, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Виконання та реалізація всього сказаного забезпечується правом громадян на правову допомогу, яка у випадках, передбачених законом, надається безоплатно (ст. 59 Конституції України).

Завершуючи стислий огляд принципів права зауважимо, що обов'язок неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей є чи не найголовнішим постулатом будь-якого сучасного гуманного суспільства (ст. 68 Конституції України). Саме сповідуючи головний принцип моральності: „чини з іншими так, як хочеш, щоби інші чинили з тобою”, можна позбавитися від будь-яких проявів порушення норм права та посприяти утвердженню ідеалів правової, соціальної, гуманістичної держави.

ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ ЗВЕРНЕНЬ ДО ПОСАДОВОЇ ОСОБИ

Сьогодні більшість громадян не знають елементарних правил письмового звернення до органів державної влади, інших суспільних інституцій. Тож вкажемо на основні, принципи з них.

Звертаючись до вищевказаних адресатів, пам'ятайте, що, будь-який чиновник, отримуючи звернення, в першу чергу дивиться на те, як його переадресувати іншому чиновнику або відмовити у розгляді, оскільки не бажає собі зайвої роботи. Такі, на превеликий жаль, реалії сьогоден-

ня. Тому у зверненні варто не давати зачіпок для цього. В кожній заяві, зверненні варто ставити перед посадовцем лише одне питання. Якщо їх декілька, то й звернень має бути декілька. Це унеможливить отримання відповіді на одне питання й ніби не помітити інші, не дасть підстав для відмови у розгляді звернення.

Звернення має бути індивідуальним, у міру емоційним, нестандартним, несхожим на інші. Звернення має бути письмовим, об'ємом не більше одного аркушу, чітким та лаконічним. При складності справи суть варто викласти безпосередньо в скарзі (заяві), а об'ємні матеріали винести в додаток. Звертатися зі скаргами (заявами) потрібно починати з першої інстанції. Так виникає можливість застосування комплексного методу юридичного захисту.

Якщо потрібно звернутися із заявою і не дати змоги її проігнорувати, слід пам'ятати, що звернення, заяву про злочин, позовну заяву до суду, вимогу до керівництва підприємства про виплату заборгованої зарплати тощо слід зареєструвати. Тобто, слід мати при собі два екземпляри письмового звернення, один з яких подається відповідному органу, інший – залишається у вас, зі штампом про його прийняття, датою та вхідним номером (номером, за яким він зареєстрований у журналі вхідної кореспонденції органу, який отримує звернення). Реєстрація звернень, як правило, здійснюється в приймальнях чи канцеляріях відповідних установ.

Вказане вище закріплюється інструкціями ведення діловодства для кожного державного органу, органу місцевого самоврядування тощо. Зокрема, в „Інструкції з діловодства у міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади” поняття реєстрації документу (звернення) визначено як фіксування факту створення або надходження документа шляхом розміщення на ньому умовного позначення — реєстраційного індексу з подальшим записом у реєстраційних формах необхідних відомостей про доку-

мент, а також зазначено, що реєстрація документів проводиться з метою забезпечення їх обліку, контролю за виконанням і оперативним використанням наявної в документах інформації.

Дотримання цього правила дасть змогу довести факт звернення та є гарантією того, що його безкарно не зможе проігнорувати орган, до якого воно направлено. Саме в такий спосіб, можна показати свою спрямованість та наполегливість, забезпечити подальше оскарження неправомірних дій чи бездіяльності посадовця. Це буде також доказом того, що ви зверталися до певної установи чи організації, доказом порушень посадовцем законодавства України.

Ще одна важлива деталь: приєднуючи до звернення додатки ніколи не надавайте оригінали документів. Додавайте тільки копії. Виключення – додавання до позовних заяв оригіналів платіжних документів про сплату судового збору та витрат на інформаційно-технічне забезпечення. У цьому випадку слід обов'язково зазначити, що до заяви додається оригінал.

Є випадки, коли з тих чи інших причин протиправно відмовляють у прийнятті та реєстрації звернення або в його реєстрації. Це свідчить про небажання проводити розгляд звернення.

Виходом з цієї ситуації є надсилання звернення рекомендованим листом з описом вкладення та з повідомленням про вручення. В залежності від ситуації можна по-різному комбінувати зазначені вище варіанти.

Як відправити кореспонденцію рекомендованим (цінним) листом, з описом вкладення та з повідомленням про вручення можна дізнатися у будь-якому відділенні поштового зв'язку. В описі вкладення до цінного листа можна не тільки зазначити назву документа, який надсилається, а й коротко зазначити його зміст. Для цього опис вкладення можна виготовити самому, відповідно до заданої форми.

Ще одним ефективним засобом, який гарантує розгляд вашого звернення, є його подання за допомогою депутатського звернення, депутатського запиту або депутатського запитання. Відповідно до законодавства (Закони України „Про статус народного депутата України” та „Про статус депутатів місцевих рад”):

депутатське звернення – викладена в письмовій формі вимога депутата до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, а також керівників правоохоронних та контролюючих органів, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, здійснити певні дії, вжити заходів чи дати офіційне роз’яснення з питань, віднесених до їх компетенції;

депутатський запит — підтримана радою вимога депутата до посадових осіб, керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, які розташовані або зареєстровані на відповідній території з питань, які віднесені до відання ради;

депутатське запитання — засіб одержання депутатом ради інформації або роз’яснення з тієї чи іншої проблеми. Відповідь на запитання може бути оголошено на сесії ради або дано депутату ради в індивідуальному порядку.

Отже, звертайтеся до своїх депутатів і вони допоможуть вам, виходячи із своїх повноважень.

У прийнятті звернення вам не мають права відмовити. Це аксіома. У зверненні до будь-якого чиновника якщо ви просите навіть дістати зірку з неба – воно має бути прийнятим, зареєстрованим, розглянутим, на нього має бути надано відповідь.

При цьому, слід зауважити, що на практиці зустрічаються випадки, коли та чи інша посадова особа, не бажаючи розгляду кореспонденції, що надійшла з повідомлення про вручення, просто не отримує її на пошті.

Вихід з цієї ситуації – вже згадане депутатське звернення, запит або звернення до керівництва відповідної особи, з викладенням питань, порушених в першому зверненні з обов'язковою вказівку на факт ігнорування отримання кореспонденції при безпосередньому зверненні. Факт неотримання надісланої кореспонденції можна оскаржити й безпосередньо до суду.

Слід пам'ятати про те, що для оформлення ефективного звернення потрібно кожному свою претензію підкріплювати положенням того чи іншого закону. Пам'ятайте й про те, що якщо неправомірними діями вам зіпсували нерви – слід обов'язково звернутися до лікаря зі скаргами на погіршення здоров'я.

Якщо потрібно звернутися до суду, то слід зібрати докази. Доказів має бути достатньо та вони мають бути переконливими. Доказами, зокрема, є копії, довідки, квитанції, чеки тощо. Докази – це все те, в чому зафіксована інформація, що стосується справи.

При цьому зважайте на головне: якщо розпочинаєте захист своїх прав – запасайтеся терпінням. Позиватися – важка праця, яка буде успішною лише у разі наполегливості.

СИСТЕМНИЙ (КОМПЛЕКСНИЙ) МЕТОД ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Системний (комплексний) метод правового захисту – це сукупність правозахисних дій, спрямованих на забезпечення повного, всебічного та різностороннього впливу на об'єкт оскарження.

Іншими словами, якщо ви вирішили оскаржувати дії (бездіяльність) посадової особи або ж дії (бездіяльність) будь-якої іншої особи, перш за все, проаналізуйте дії такої особи в комплексі. У жодному з правовідносин немає тільки цивіль-

ного правопорушення чи тільки адміністративного, кримінального. Правопорушення крокують поряд, а тому й впливати на суб'єкт оскарження варто із застосуванням можливостей цивільного, адміністративного, кримінального законодавства.

Наприклад, ви звертаєтесь до чиновника житлово-комунального господарства з приводу не виконання зі сторони житлово-експлуатаційної організації зобов'язань за договором про участь у витратах на утримання будинку. Просите – припинити порушення зобов'язань, зафіксованих у вищевказаному договорі.

Чиновник, здебільшого, проігнорує звернення або ж дасть відповідь з порушенням встановленого строку (10-30 днів в залежності від складності порушеного питання).

Таким чином, у діяннях чиновника вбачатимуться порушення адміністративного та цивільного законодавства.

Адміністративне порушення полягає у тому, що згідно ст. 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення неправомірна відмова в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у випадках, коли така інформація підлягає наданню на запит громадянина чи юридичної особи відповідно до законів України “Про інформацію”, “Про звернення громадян” та “Про доступ до судових рішень”, тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'ятнадцяти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Якщо ж ці дії протягом року чиновник вчинив двічі, то відповідальність збільшується й досягає розміру штрафу від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Цивільне правопорушення – це не виконання стороною взятих на себе, в даному випадку договірних зобов'язань. Так, відповідно ст. 526 Цивільного кодексу України зобов'язання має виконуватися належним чином,

відповідно до умов договору та вимог Цивільного кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог — відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

Отже, застосовуючи комплексний (системний) метод, в цій ситуації варто вчинити наступні дії:

1) звернутися до прокурора вашого району із заявою про вчинення адміністративного проступку, передбаченого ст. 212-3 КУпАП чиновником житлово-експлуатаційної організації та просити скласти у відповідності з п. 11 ст. 255 вищевказаного кодексу протокол про адміністративне правопорушення з направленням останнього до суду (ст.ст. 221, 257 КУпАП);

2) звернутися до загального місцевого суду із відповідною позовною заявою щодо невиконання або неналежного виконання зобов'язань за вищезазначеним договором.

При великому бажанні даний комплекс правозахисних дій можливо розширити та озброїти у захисті своїх прав допомогою кримінального закону та адміністративного судочинства. Для цього нерадивому чиновнику надсилаються повторні звернення, які у 99% випадків розглядаються з порушенням Закону України „Про звернення громадян”.

Маючи на руках декілька проігнорованих звернень та довідок з поліклініки про розлад здоров'я, у вас з'являється право звернутися до прокурора із заявою про злочин, передбачений ст. 367 Кримінального кодексу, а саме з приводу недбалого ставлення службової особи до виконання своїх обов'язків. При цьому необхідно довести, що вам заподіяно істотну шкоду, яка безпосередньо залежатиме від діагнозу хвороби.

Використання механізмів адміністративного судочинства, передбачається Кодексом адміністративного судочинства України і можливе щодо осіб, які мають владні повноваження. Справа в тому, що будь-яку дію чи бездіяльність

посадової особи (суб'єкта владних повноважень) можна оскаржити до суду з вимогою компенсації завданої шкоди.

Тепер зупинимося на тих моментах, які дозволяють стверджувати про ефективність застосування комплексного (системного) методу. Для цього потрібно зрозуміти устрій бюрократичної влади та специфіку діяльності бюрократів. Це дасть можливість використовувати силу бюрократичного апарату проти нього самого.

Для цього запам'ятайте:

1) між посадовцями існує конкуренція у кар'єрному зростанні. Вони борються між собою за „тепленькі” крісла та „хлібні” місця. Ваша скарга, заява одному чиновнику щодо іншого, може бути використана ним для своєї боротьби з конкурентом. Можливо йому особисто посада, яку займає особа щодо якої вами написано скаргу, й непотрібна. Проте в нього може бути свояк, син, дочка для якої він бажає цю посаду звільнити;

2) між різними органами влади (урядом, президентом, прокуратурою, місцевими органами влади тощо) завжди точиться боротьба за сфери впливу й владні повноваження. У своїй боротьбі вони обов'язково використають вашу скаргу, а відтак, й вирішать вашу проблему;

3) нечесні посадовці бояться висвітлення своїх темних дій перед громадськістю. Заручіться підтримкою засобів масової інформації. Будь-який журналіст радо використає в своєму репортажі, в своїй статті ті матеріали, які надасте йому ви, звісно, якщо останні будуть сенсаційними (наприклад, повідомлення про незаконну забудову дитячого майданчика чи нецензурний вислів чиновника у вашу адресу).

4) посадовець не може бути постійно під „патронатом” вищих або інших посадовців, оскільки його „кришуватимуть” лише допоки це не порушуватиме власних інтересів покровителів. Та й кількість звернень до „патрона” – обмежена.

Саме на викладеному й оснований системний (комплексний) метод.

ПІСЛЯМОВА

Практика повсякденної роботи активістів Київської міської організації Християнсько-демократичної партії України (ХДПУ), значна частина яких є професійними фахівцями права, засвідчила, що в умовах нестабільного законодавства кияни гостро потребують кваліфікованої юридичної допомоги. Але, враховуючи надзвичайно високу вартість таких послуг, що надаються спеціалізованими комерційними структурами, для більшості простих людей вона недоступна. Натомість поширений метод надання безплатних правових порад під час виборчих кампаній обмежується виключно цим періодом і не визначається особливою якістю.

До розв'язання даної гостро соціальної проблеми відтепер долучилися столичні християнські демократи, **які відкрили власну загальноміську постійно діючу безплатну юридичну консультацію. Розклад її роботи і адреси прийому дивіться на зворотній стороні обкладинки цієї брошури. Звертайтеся, ласкаво просимо!**